

יד ושם

המשרד לאזרחים ותיקים

"לדורות" סיפוריהם של ניצולי השואה החיים בישראל

שאלון לרישום קורות ניצולי השואה

איסוף סיפוריהם של ניצולי השואה הוא אחד המרכיבים החשובים ביותר בשימור הזיכרון ובהנחלתו לדורות הבאים. לכן, המידע על קורותיהם של הניצולים חיוני מאוד לחוקרים ולבני הדורות הבאים. בעזרת מידע זה אפשר יהיה להכיר את הסיפורים הפרטיים המרכיבים את התמונה הרחבה של תקופת השואה. לסיפור האישי שלכם יש חשיבות לאומית, מחקרית וחינוכית. אוסף הסיפורים מפורסם באתר אינטרנט מיוחד שכתובתו www.ledorot.gov.il

שם משפחה ושם פרטי כיום

שם משפחה: דובדבני	שם פרטי: רחל
-------------------	--------------

פרטים אישיים לפני השואה ובתקופתה
במידה והשאלה אינה נוגעת אלייך, אין צורך לענות עליה

שם משפחה איתו נולדתי: מוסמן		בלועזית Musman	
שם פרטי איתו נולדתי: רחל		בלועזית	
עיר לידה:		בלועזית	
שם פרטי ושם משפחה של האב:		שם פרטי ושם נעורים של האם: Berliner riwka regina	
מקום מגורים קבוע לפני המלחמה: לובלין		בלועזית Lublin	
השכלה/תואר אקדמי לפני המלחמה: (יסודי, תיכון, אוניברסיטה, ישיבה)		מקצוע לפני המלחמה: (תלמיד, סנדלר, מורה)	
מקומות מגורים בתקופת המלחמה: (שם העיר או האזור ושם הארץ)		חבר בארגון או בתנועה: (בית"ר, השומר הצעיר, בני עקיבא)	
במידה והיית בגטו, ציין את שמו		בלועזית	
במידה והיית במחנה עבודה או מחנה ריכוז, ציין את שמו		בלועזית	
המקום בו נודע לך כי הנך אדם חופשי:		תאריך השחרור: 1945	
במידה והיית במחנה עקורים ציין את שמו (מחנות פליטים שהוקמו לאחר המלחמה בעיקר באוסטריה, גרמניה ואיטליה)		ציין מקום אליו חזרת לאחר השחרור	
במידה והיית במחנות מעצר בקפריסין, ציין מתי עד מתי		שנת עליה: 1947	
		במידה ועלית באניה, ציין את שמה פלמ"ח	

אנא ספרי/ על קורותיך לפני המלחמה

(ציוני דרך: הבית בו גדלת, בית הספר, חברי ילדותך; במה עסקו הוריך, המשפחה המורחבת, חגים ומאכלים)

נולדתי בפולין בלובלין ב-8 ביולי 1929. אבי, אבא מוסמן יליד 1898, אמי רבקה לבית ברלינר אבל קראו לה רגינה ילידת 1903. אני בת יחידה. אבי היה סוחר עצים, אמא שלי לא עבדה אבל גם לא הייתה עקרת בית כי הייתה לנו עוזרת 24 שעות ביממה. מצב הכלכלי שלנו היה טוב. היא הייתה עושה המון עבודות יד, סרגה לי סוודרים, מפיות, מפה, תפרה לי שמלות. להיות סוחר עצים זו עבודה לא קלה. לאבי הייתה פריצת דיסק ואולקוס. הוא היה קונה את העצים ביער מבעל אחוזה פולני. בחורף היה יוצא ליער, לן שם אצל איכרים ונשאר שם יומיים שלושה. אמי מאוד רצתה שהוא יעבוד במשהו קל יותר ואז בינואר 39, הוריי שכרו מגרש בתוך עיר ושם הוא פתח מחסן עצים לבנייה. את הנהלת החשבונות אמי עשתה. היא הייתה בוגרת תיכון ודוברת גרמנית ואבי לא גמר את כל התיכון או שגמר עם הפרעות באמצע המלחמה. המשפחה של אבי משפחה גדולה כולם סוחרים עצים. הם גרו במלחמת העולם הראשונה מחוץ לראדום והיה להם שם משק.

בזמנים ההם, תעודת בגרות נחשבה כהשכלה כמו תואר שני באוניברסיטה. בית ספר עממי רגיל היה שבע שנים. ליהודים הייתה בעיה עם האוניברסיטה- לרפואה והנדסה הם לא התקבלו. את אחד מבני הדודים של אבא שלי, שהם היו באמת הכי מבוססים במשפחה, שלחו ללמוד בצרפת ובזכות זה הוא גם ניצל. סבי מצד אמי היה איש מאוד דתי, לא כל כך מקובל אצל דתיים שבת רוכשת השכלה. אמי עד גיל 16 הייתה מאוד רזה ואכלנית גרועה. אביה היה מביא לה את ארוחת עשר לתיכון של הבנות וחיכה בצד עד שהיא תגמור את האוכל ולא תזרוק את הסנדוויץ' באיזשהו מקום.

להורים של אמא שלי נולד בן והוא נפטר בגיל מאוד צעיר. אחר כך נולד להם בן נוסף וגם הוא נפטר בגיל צעיר. אמי לא ידעה ממה בדיוק נפטרו אחיה, היה ביניהם הבדל של 16 שנים לפחות. נולד לה אח נוסף שהוא נשאר בחיים והיה גר בורשה ונספה עם אשתו ושני ילדיו בשואה. סבתי הייתה אישה שדאגה לעצמה, אישה גנדרנית. זכור לי מקרה בו היא נסעה למקום נופש לבד וסבי נשאר עם העוזרת ועם הילדים בבית. עד שהיא חזרה, העוזרת התפטרה. כשהיא ראתה שהעוזרת איננה, אמרה לעגלון שהביא אותה שייקח את המזוודה ושהיא חוזרת בחזרה לנפש...

הוריי היו שניהם מאוד מסורים- גם אמא וגם אבא. הם אהבו לחיות טוב. היינו הולכים לתיאטרון, להצגות ילדים, לקולנוע. הייתה אז סדרה של סרטים של שירלי טמפל ששיחקה בתור ילדה בת 5 ואמי הסבירה לי שהיא בעצם יותר גדולה ממה שהיא משחקת. הם השקיעו בי המון. מישהו אמר לאבי פעם שיש לו בת יחידה, אז איך הוא לא דואג שיהיה לו רכוש משל עצמו- כמו בניין למשל. אז אבא שלי אמר שמי שירצה את הבת שלו, ייקח אותה בלי נדוניה. בזה הוא צדק רק לצערי לא זכה לראות. בעלי לקח אותי בלי גרוש על הנשמה אבל אני גייסתי כסף. חינכו אותי שבנאדם ללא הבדל של דת, צבע או מוצא הוא בנאדם טוב. לנו תמיד הייתה עוזרת נוצריה ואימא שלי בהתחלה הייתה בודקת בחדרון שלה אם היא לא "סוחבת" לנו דברים. אחת העיפה לי סטירה על משהו, התעצבנה עליי ופיטרו אותה מיד. עוד עוזרת עבדה אצלנו לפחות ארבע שנים ואימא שלי דאגה לחתן אותה עם עובד של אבא שלי והיו לה שני ילדים שיותר מאוחר היו באים לבקר אותנו. אמא שלי הלכה עם העוזרת לקנות לה בגדים וכובע כי לא היה לה כסף. תמיד הייתי חייבת להגיד "תודה" ו"בבקשה", ככה חינכו אותי. כשאבא שלי היה נוסע, תמיד היה חוזר עם מתנה בשבילי. אז היה מקובל שלבנות יהיו שכמיות ולא מעיל גשם, אז ביקשתי מאבא שלי שיביא לי מורשה מעיל גשם. חיכיתי לו עד מאוחר בלילה, שיחזור. הוא הגיע והביא לי מעיל גשם וגם התנצל שלא השיג משבצות כחול לבן אלא בצבע בז' ולבן. גם הדודות שלי (אחיות של אבא שלי) נתנו לי יחס מיוחד. סבי (אבא של אבי) התחתן 3 פעמים. אשתו השלישית שגר איתה בלובלין, הייתה שומרת לי עד יום ראשון את הדגים הממולאים שכל כך אהבתי. לאחות של אבא שלי הייתה חתונה בבית, החופה הייתה במרפסת. אני הייתי אולי בת 6 אבל אני זוכרת את זה כאילו זה היה עכשיו. כל האחיות הכינו שם מלא דברים טובים וסיפרו לי שאת הבת הבכורה סבי חיתן בפאר רב בבית הכנסת.

העוזרת שלי הייתה נוצריה והמצווה הגדולה אצל נוצרים זה להעביר יהודים לדת הנצרות. אחרי הצהריים הייתי מטיילת עם העוזרת ובגלל שאהבתי מאוד עוגות היא הייתה לוקחת אותי לקונדיטוריה הכי מפוארת בלובלין וקונה לי עוגה. היא גם לקחה אותי לכנסייה. אימא שלי לא ידעה מזה ואני גם לא סיפרתי. העוזרת לימדה אותי להצטלב וגם לכרוע ברך כי לא היה לה נעים להיכנס לכנסייה בלי לעשות זאת. בעיניי זה די מצא חן כיוון שהכנסיות היו מאוד מפוארות, מאות תמונות ופסלים, עם פרחים. בחודש מאי יש שם חודש שלם של מריה הקדושה אז כל המזבח הזה מקושט מלמטה עד למעלה בפרחים. בן דודי כנראה הרגיש משהו כי כתב לי בספר זיכרונות בפולין "עם ישראל היה חי ויחיה ותזכרי שאת יהודיה". הוא תלש את הדף כדי שאם אתן את הספר לפולניות, שלא יראו אותו.

המחנכת שלנו לא הייתה אנטישמית אבל המורה להתעמלות כן. אני לא הייתי מתעמלת ומטפסת אבל החברה שלי היהודייה הייתה מאוד טובה בהתעמלות. היא הייתה רזונת קטנטונת זריזה ושנינו קיבלנו "מספיק" בתעודה רק כיוון שאנחנו יהודיות. זה קלוקל לנו את התעודה. עם המחנכת היה לי מקרה הפוך- בכיתה ג' בחג המולד הייתה חגיגה גדולה באולם התעמלות, כל התלמידות עם כל המורות ועם ההורים, הייתה הופעה של סנטה קלאוס וחילקו מתנות לכל הילדים. הכיתה שלנו נבחרה לספק את המלאכים לסנטה קלאוס ושהתלמידות יהיו המלאכיות. המורה שאלה בכיתה מי רוצה להיות מלאך מלווה של סנטה קלאוס ואני, לא חשבת הרבה, הרמתי את היד והיא קיבלה אותי. לא עשתה מזה עניין. כשסיפרתי לאמא שלי כשהייתי צריכה להכין כנפיים וכתונת לילה ללבוש, היא אמרה לי שלא הייתי צריכה לעשות את זה כי אני יהודיה ואני לא צריכה להיות מלאך שמלווה

את סנטה קלאוס. אבל היא גם אמרה שאם כבר הצבעתי והמורה קיבלה אותי, אז שאלך עם זה עד הסוף. הלכתי לבת אחרת, נוצרייה שגם היא הייתה צריכה להיות מלאך ואצלה בבית עשינו יחד את הכנפיים. כנראה שחינכו אותי ככה שלא ראיתי בזה שום דבר פסול. היא הייתה בת של קצין פולני והם גרו בשיכון קצינים אצלנו בעיר. אף יהודי לא היה הולך לשם אבל אני הלכתי והיא ליוותה אותי, הופענו והיה יפה ומוצלח. אמי גם באה לחגיגה.

כשהייתי בת 6 היינו במנסרה והייתה שם בתו של בעל המנסרה. היה לה משעמם כנראה, ולי הייתה בובה ועגלה ושם היה משקל ששקלו עליו עגלות עם עץ. אני שיחקתי עם הבובה שלי על משטח מעץ. טולה, הילדה הציקה לי עד שנמאס לי ממנה! אמרתי לה שאין לה מושג איזה ביצה גדולה הטילה התרנגולת שנמצאת שם, בלול התרנגולות. לך לראות אותה כדאי לך. היא הלכה ראשונה ואיך שהיא נכנסה, סגרתי עליה את הדלת והיא הייתה שם כמה שעות טובות. זה היה בקצה של המגרש וגם שצעקה לא שמעו אותה. כשאמי שמעה על הסיפור הזה היא כעסה מאוד ואבא שלי דווקא היה מאוד גאה- אם ילדה בת 5 יכולה לסדר ילדה בת 16 אז כל הכבוד לה!

התחלתי ללמוד בגיל 6 למרות שבפולין מתחילים בגיל 7. בגיל 6 הייתי מוצקה וגבוהה לגילי וכשמנהל של הבית ספר ראה אותי, הוא שאל אם אני רוצה ללמוד. הייתי מפותחת לגילי, אף אחד לא הדריך אותי לזה ואמרתי לו שאני מאוד רוצה ללמוד אז הוא קיבל אותי למרות שהייתי בגיל קטן מדי. הייתי בת יחידה ולא שלחו אותי לגן. בחורף החלקתי על הקרח ובקיץ טיילנו אני ואימא. משחר ילדותי, שאפתי להגיע לאוניברסיטה וכך גם חשבו הוריי. חשבתי ללמוד רפואה כמו הרבה ילדים. אמי חינכה אותי לעצמאות, כבר בגיל מאוד מוקדם היא אמרה לי שיכולות להיות לי עשר עוזרות בחיים אבל חשוב שאדע לעשות הכל לבד, ככה חונכתי. הסתתרה של אבי היו יהודים מאוד גאים, עצמאים ונועזים. למרות שההורים של אמי היו מאוד דתיים, בבית שלנו בכלל לא היינו. שבת לא נגעה אצלנו בדבר חוץ מכוס תה. הוריי היו אנשים מודרניים, הלכו לבית הכנסת בראש השנה וביום כיפור הדליקו נר זיכרון, ליל סדר ערכנו אצל סבתי הדתיה אבל לא יותר מזה. בפסח היה אצלנו גם לחם וגם מצות. מה שכן, הם היו מאוד ציוניים, הייתה אצלנו בבית קופסה כחולה של קרן קיימת ואבא אמר שכשהיא תיגמר ניסע לפלשתינה.

בבית ספר הגעתי עד לכיתה ה', למדתי בבית ספר הכי יוקרתי בעיר- 36 פולניות ו-4 יהודיות היו בכיתה. למעשה, זה היה בית ספר ילידי ממשל פולני ועובדי צבא קבע. אמי דאגה מראש שאני אתקבל לבית ספר עממי יוקרתי והייתה לה פרוטקציה כי הכירה מישהי שהעבירה שיעורים ליהודיות פעם בשבועיים היא עשתה לנו שיעור "בראשית". האנטישמיות בבית הספר הייתה מאוד חזקה, הרגשתי את זה מהבנות שלמדו איתי. המורה, לעומתן, הייתה מקסימה. הייתי ילדה עם המון ביטחון עצמי בזכות הוריי, הכי קטנה בכיתה אבל הכי גדולה מבחינה פיזית. פעם התייעצתי עם אמא שלי בקשר למשהו והיא אמרה שלא משנה מה היא תגיד, בסוף אני אעשה מה שאני רוצה. ככה זה עד היום-אני מאוד עצמאית.

נא ספרי על קורותיך בזמן המלחמה

(גירוש, גטאות, מחנות וצעדות מוות, במסתור או בזהות בדויה ושם בדוי, פעילות ותפקידים במחתרת, השתתפות בבריחה או בהתנגדות, האנשים שהיו בסביבתך בגטו או במסתור, במי נעזרת או אולי למי עזרת):

הגרמנים הפציצו את לובלין ואת ורשה עוד יותר. אמרו שאם עיר הבירה נופלת זה כאילו נפלה כל הארץ. התשיעי לספטמבר 1939 הוא תאריך שאזכור כל חיי, הפציצו אותנו מהבוקר ועד חצות- אם לא יותר מאוחר. בתים של 4 קומות היו על המדרכות, העיר העתיקה בערה, בתים ברחובות בערו.

אבי היה אדם מאוד אהוב, חיינו בסביבה פולנית והוא היה מאוד מיווד איתם. הרחוב כולו של פולנים נוצרים. בבית דיברנו רק פולנית, אפילו סבתי הדתייה דיברה פולנית. עוד לפני פרוץ המלחמה הגיע אליו פולני, לא כל כך צעיר וקנה אצלו עצים. אבי שאל אותו "הלא לכם יש חכמת חיים, תהיה מלחמה?"- הפולני השיב "תהיה מלחמה" ושאל לא יהיה לנו טוב בעיר אז נבוא אליו. הוריי החליטו לעזוב את הבית בגלל ההפצצות. אמי אספה את מעיל הפרווה שלה, כל הסכום מכסף וכל הדברים היקרים. מה שהיא רצתה לקחת היה כבד והיינו צריכים ללכת ברגל- תחבורה לא הייתה, היה רק קו אוטובוסים אחד, אין רכבת תחתית ומכוניות שירות היו בודדות, על פי רוב כרכרות עם 100. יצאנו לבסוף בלי כל הסכום כי זה היה בלתי אפשרי. אבא אמר שניקח רק לבנים, גרביים להחלפה, פיג'מות וכלי רחצה. נעלנו את הבית ומסרנו את המפתחות לשכנה שלנו.

הגענו לכפר, אבא דפק בדלת ואמר לאיש הפולני "אני מקלל אותך כי איחלת לי והנה אני פה". הם אירחו אותנו מאוד יפה- להורים שלי פינו מיטה ולנו הביאו קש מהאסם ופרסו לנו סדינים ובאמת אירחו אותנו מעל ומעבר. כשהגרמנים כבשו את לובלין חזרנו לדירה שלנו ובזכות השכנה שאצלה השארנו את המפתחות, הכל נשאר במקום ואף אחד לא פרץ ובזז לנו.

כשהגענו הביתה, היינו חייבים לפטר את העוזרת כי היא הייתה צעירה נוצרייה שיצאה עם חיילים גרמנים והתחילה להביא אותם אלינו הביתה. אמא שלי לא ידעה לבשל ביצה במים, הרי העוזרת היא זו שבישלה וניקתה, אז הגיעה אלינו כובסת, אמי ישבה איתה פעם בשבוע, הן סיכמו מה לבשל, היא ניהלה את כל המשק בית ובסוף מסרה לאמא שלי דין וחשבון. לפעמים הצטרפנו אליה לרובע היהודי - לשוק היהודי ושם השגנו דגים חיים. אבי שלי אמר שהוא יעזור למרות שבזמן ההוא גברים לא התעסקו בעבודות הבית ושאת צריכה לעזור בבית והסכמתי.

גרנו בדירה הזאת כמה חודשים טובים עד שהגיעו אנשי אס אס במדים שחורים. היו אס אס במדים שחורים והיו בירוקים. הירוקים טיפלו בעיקרון ביהודים ואלו במדים השחורים היו בחזית בכדי שהחיילים לא יתקוממו. האס אס השחורים הגיעו אלינו הביתה והתחילו לחפש עורות, אבל אבא שלי בכלל סוחר עצים ורק אני ואימי היינו בבית, אבי לא היה שם באותו הזמן. הם

חיפשו מתחת למיטה, מתחת לארון ואני פחדתי מהם פחד מוות! התחבאתי בפניה מאחורי התנור ובסופו של דבר הם לקחו כותונת לילה של אמי, כפפות מעור של לטאה, ביקשו קולבים וממחטות אז נתנו להם. הם ביקשו גם טבעת נישואין אבל כשראו שאין לה ערך רב- החזירו אותה. לאחר זמן מה, הגיע קצין גרמני מהצבא הגרמני וסיפר לנו שיש בלובלין מישהו שבמלחמת העולם הראשונה שירת בצבא הגרמני, הגרמנים לקחו את הדירה והוא צריך חדר בשבילם (לגבר המבוגר והבת). הקצין לקח לנו חדר אחד. שתי הנשים שהיו איתנו קודם עזבו אותנו אחרי שהגרמנים נכנסו.

תמיד היה לנו כרכרה וסוס. בגיל חמש אבי לימד אותי לרכב על סוס. הייתה בעיה קשה של חוסר במזון, אז אבא שלי היה יוצא עם העגלון לכפר להביא כל מיני דברים. הבעיה היא שהגרמנים עברו בדרך ולקחו מהאיכרים הכל. הם הגיעו אלינו הגרמנים והם דרשו שנפנה את הדירה תוך 24 שעות. לקחו לנו את כל הרהיטים, שולחן כתיבה של אבא שלי, היה לנו חדר אוכל עם הרהיטים מאוד יפים היות ואבי היה סוחר עצים, והם לקחו הכל. הקומפלקס ברחוב שלנו היה מורכב מארבעה בתים. אנחנו היינו בית אחרון והחלונות שלנו פנו לגן ולכן, הספקנו להעביר את הטואלט לשכנה הנוצרייה וכך בחדר שינה נשאר לפחות ארון ושתי מיטות שהם לא לקחו.

עברנו לרחוב אחר, שכרנו חדר אצל משפחה יהודית. בלובלין היו שני רובעים של יהודים. היה רובע אחד יותר קטן שגרו שם רוב העשירים והמשכילים. למי שהיה כסף- הייתה גם השכלה. ברובע השני, שלימים הפך להיות הגטו, היינו עורכים קניות גדולות פעם בחודש. גרו שם סוחרים יהודים, היו חנויות של יהודים וגרו שם גם יהודים קשיי יום. בינתיים עברנו לרובע בו גרו העשירים יותר, היו גם נוצרים ופחות הציקי ליהודים. עברנו ברובע הזה הרבה דירות כי כל הזמן פינו אותנו עד שלבסוף, בלית ברירה, נאלצנו לעבור לרובע המוגדר כיהודי ושם הגרמנים ממש הציקו ליהודים- יום אחד תפסו את כל הגברים וסגרו אותם במגרש ענק כולל את אבא שלי, החזיקו אותם כל הלילה עד ששחררו אותם. בחדר האמבטיה אבי סידר לאמא שלי מין מטבחון קטן עם פלטה חשמלית.

במרץ 1941 קמנו בבוקר וראינו שמשו מתרחש. החלפתי מים לכנר שלי ושמתי לו המון אוכל שלא ימות מרעב. לא ידענו מה מתרחש בדיוק אבל ראינו הרבה אנשי אס אס מסתובבים. אמי חשבה שתופסים גברים יהודים לעבודות והתחננה לאבא שלי שלא יהיה בבית, שייצא ויתחבא והוא אכן יצא מהבית והתחבא. לפתע ראינו קבוצה גדולה מאד של אנשי אס אס עם קצין גבוה שהגיעו ישר לבית שלנו. הבית היה ממוקם על גבעה וכך יכולנו לראות כל מה שקורה מסביב. הם הכריזו ברמקול שתוך עשר דקות כולם צריכים לרדת למטה ולקחת איתם מיטלטלין. אמא שלי הייתה מבולבלת כי אבא שלי איננו. היא פרשה סדין על הרצפה, הכניסה שם כמה דברים ויורדנו למטה. אבא כבר ראה שעומדות עגלות עם סוסים שמעמיסים עליהם יהודים, הבין שזה גירוש וזחר אלינו. העמיסו את כולנו על העגלה והביאו אותנו לעיירה בשם חודל. חצי מהאנשים שגורשו הובאו לעיירה ששמה בלז'צה. הורידו אותנו בכיכר העיר בחודל באמצע הלילה. אבא שלי זכר שיש שם יהודי שהוא גם סוחר עצים, מצאנו אותו, נכנסו אליו הביתה והוא אפשר לנו לשהות אצלם כמה ימים. בביתו כבר הייתה משפחה נוספת שגם גורשה והיה מאוד צפוף. כשהיינו בחודל אימי לימדה אותי גרמנית, אמרתי לה שאני רוצה ללמוד אנגלית ולצאת לעולם הרחב.

הגרמנים היו באים מדי פעם ולוקחים גברים, לוקחים סחורות אבל יחסית, החיים לא היו רעים כל כך. פעם אחת מנהל מחוז לובלין הגרמני בא עם אחראי העיירה פולני-נוצרי והם חיפשו בבתים זהב. אני נשארתי בבית עם אמא שלי והגרמני הפולני התחילו לערוך עלינו חיפוש. ידענו כבר ששוודים ושצריך למסור פרוות לגרמנים, אז אימי הוציאה לפני כן את היהלומים מהטבעות, בחגורה שלה שמה כמה חתיכות זהב גולמי ובמעיל הקיץ שלי היא תפרה דולרים כמה ימים קודם. היה לי גם כסף בתחתונים והוא התחיל לחפש עלינו. אצל אמא הוא לא מצא את הזהב וגם אצלי לא- היה לנו יותר מזל מאשר שכל. אם הוא היה מוצא אצלנו זהב הוא היה הורג אותנו כי זה היה לא חוקי להחזיק בזהב. אחרי שהם יצאו, אמא שלי מרוב פחד הורידה את החצאית עם החגורה ורצתה לזרוק אותה לגינה מהחלון! הוא בדיוק עבר עם האקדח ליד הגינה ומזלנו שעצרתי אותה.

אחראי מחוז לובלין היה גרמני שיהודים שיחדו אותו כל הזמן, אבל על יד היה מחוז אחר שם מפקד המחוז, גט, היה אכזרי מאוד, במחוז שלו כבר לא היו יהודים ב-1942. הוא השאיר לו רק כמה יהודים כדי שיהיה לו כל יום יהודי להרוג. בקצה העיירה שלנו היו בתים ובאחד מהם היה זוג יהודי שברח לחודל. כנראה שמישהו הלשין על הזוג היהודי שברח מהמחוז שלו והוא בא כשהוא רכוב על סוס, עובר את הבית שלנו, מגיע אל הזוג ויורה בהם למוות. אני ראיתי אותו מהחלון. אף אחד לא ראה את זה חוץ ממני, אני ראיתי מהחלון.

ב-1/9/42 חודל סופחה למחוז של גט ואז ידענו שסופנו מר. ליהודים אסור היה לצאת מגבול העיירה. אבא שלי סיכן את עצמו, נסע ללובלין ודרך מישהו שארגן את השוחד, קיבל רישיון רשמי שאנחנו עוברים לבלז'צה שנשארה במחוז לובלין ולא למחוז של גט. על גבול העיירה שכרנו חדר אצל פולני וגרנו שם תקופה מאוד קצרה. בוקר אחד ראינו שהעיירה מוקפת באוקראינים. בחצר, איפה שגרנו, עמד אוקראיני עם רובה כדי לשמור שיהודים מהעיירה לא יברחו לשדות. ידענו שמשו עומד לקרות, זה היה ברור, רק לא ידענו מה. באיזשהו שלב, נכנס בעל הבית הפולני ואמר לאבא שלי שיש יהודי בחצר שברח מהבית אבל אין גרוש על הנשמה. האוקראיני ששומר הסכים לאפשר לו לברוח לשדה תמורת כסף ולכן אבא שלי נתן לו שטר. היהודי מסר לאוקראיני את הכסף וברח לשדות. לא עלה בדעתנו שמישהו יודע שיש יהודים כי גרנו שם סך הכל כמה חודשים ומסביב היו רק שכנים פולנים. אני ואבי התחבאנו מאחורי הוילון שהיה בבית והסתכלנו מה מתרחש בחוץ. לפתע ראינו שאח של מנהל הבית מביא שני אוקראינים ומראה להם איפה יש יהודים. הספקנו עם הסולם לעלות לעליית גג אבל הם צעקו שהם יודעים שיש יהודים שמתחבאים ושם לא נצא מיד- הוא ישרוף את הבית כולו עם היהודים בפנים. לא הייתה לנו ברירה וירדנו. שני האוקראינים הובילו אותנו למגרש שבו אספו את כל היהודים, פנו לאיש האס אס שעסק באקציה ואמרו לו: "היהודי הזה רצה לשחד אותנו ואנחנו לא רוצים כסף יהודי". איש האס אס הוציא אקדח, ירה באבא שלי והרג אותו במקום.

היו שם הרבה יהודים עם ילדים ונשים. מצד אחד שלנו, איש האס אס עמד ומהצד השני, רופא יהודי שהכיר אותי ואת אמי. אמרו לנו לעבור אחת אחת בין הרופא ובין האישה אס אס. אמי עברה וראיתי שאישה האס אס מוציאה בנות צעירות הצידה ובאופן אינסטינקטיבי, קיפלת את הברכיים כדי שאהיה נמוכה. הוא רצה לקחת אותי אבל הרופא היהודי אמר לו לא לקחת אותי כי אני ילידה. אחר כך התברר לנו שלקחו את הצעירים והצעירות למיידנק למחנה ההשמדה.

לכל מי שלא נלקח, נאמר להתפזר חזרה לבתים. אמי ואני נורא בכינו. באותו יום הרגו 30 ומשהו יהודים. היו לנו שם כבר מכרים והלכנו אליהם ולא הביתה. אני הייתי עם שמלה רודה ואמא אמרה לי להוריד את השמלה כי זה לא מתאים לאבל. למחרת, הייתה הלוויה של כל האנשים שמתו. אמרתי לאמא שלי שאני לא הולכת להלוויה כי בשבילי אבא לא מת. עד היום אני לא סולחת לעצמי שלא הלכתי להלוויה, עד היום כואב לי הלב שהיא הייתה כל כך בודדה ואת התמיכה שיכולתי לתת לה, לא נתתי. אמרתי לה שהיא צריכה להמשיך לחיות בשבילי.

כעבור שבועיים אנחנו קמות בבוקר ורואות שהעיירה שוב מוקפת באוקראינים. הובילו אותנו מגרש בו רצחו את אבי. בדרך רמזתי לאימא שכדאי שנברח ולא נלך למגרש. נתתי לה ללכת ראשונה, אני הלכתי אחריה והוא היה מאחוריי עם הקנה של הרובה. לא הגענו למגרש- איכשהו הצלחנו לברוח לשדות והאוקראיני שעמד בקצה שלהן, ירה אחרינו באוויר. לא היינו היחידות שברחו לשדות, ראינו עוד יהודים. הסתובבנו בשדות כמה ימים אבל מכיוון שזה כבר היה אוקטובר, היה קר, היינו רעבות ולא היה מה לאכול. אמא שלי סיכנה את עצמה- היא אמרה לי להישאר במקום הזה שהיה שני שדות עם שביל עשב צר מאוד, ושהיא הולכת רגע לבית שגרנו בו להביא שמיכה ולחם. היא הלכה ואני נשארתי שם כמו שאמרתי לי. עד היום אני בטוחה שבדמיוני ראיתי גרמני רוכב על סוס בשדה וקורא לי "בואי בואי" בגרמנית, אבל זה היה חזיון כי אם הוא באמת היה רואה אותי- היה הורג אותי במקום. המחזה הזה בשדה כל כך הפחיד אותי ואני ברחתי משם מבלי לחשוב מה יהיה שאמא תחזור ותחפש אותי. ברחתי לבית העלמין היהודי, אמי חזרה וחיפשה אותי ועלה בדעתה שאולי אני באמת בבית העלמין כיוון שאבי נקבר שם. למזלי, היא באמת הגיעה לשם ומצאה אותי.

הבנו שאי אפשר להסתובב בשדות בלי סוף והחלטנו ללכת ברגל ללובלין. זה מרחק של בערך 40 קילומטר דרך השדות כי בכבישים היו גרמנים. הלכנו שלושה ימים, בלילות התחבאנו ברפת או באסם וביקשנו מפולנים תמורת כסף משהו לאכול. הגענו כבר קרוב ללובלין אחרי 3-4 ימים של נדודים. העיר בנויה על גבעה ומצד אחד שלה יש שדות של דשא ונהר, לשם פחות או יותר הגענו, נעמדנו והתחלנו לתכנן איך אנחנו נכנסות העירה בדרך הכי קצרה. אמא שלי מאוד רצתה להגיע לפולני אחד שגר ברחוב שלנו, הוא היה מאוד עשיר, בעל אחוזה, בעל אחוזה, בעל מפעל לוודקה, מנהל בית חרושת לבירה וגם אבא שלי היה קונה אצלו עצים. בנוסף, היא החביאה אצלו גם את הפרווה שלה ושעון מיוחד שהוריי קיבלו מתנה לחתונה. הגענו אליו ואמא התחננה בפניו שיחביא אותנו לפחות כמה ימים. הוא הסכים אבל רק ביום כי בלילה היה מנהל גרמני של מפעל הבירה שלו שגר מעבר לקיר. אם ישמע קולות זרים- אנחנו בצרות. אז ביום היינו אצלו ובערב היינו נודדים לרחוב אחר בו גרה המורה להתעמלות של אמא שלי שגם אני התעמלתי אצלה והיא הסכימה להחזיק אותנו בלילה.

בזמנו, היה ניתן להשיג תמורת כסף ניירות מזויפים עבור יהודיות שמראות כאילו שהן נוצריות. אני ואימי דיברנו פולנית רהוטה והתחננתי בפניה ששיגי את התעודות האלו, נעבור לעיר אחרת שלא מכירים אותנו וככה אולי נצליח לחיות. לאימי היה שיער שחור ואני הייתי בלונדינית, היא אמרה שהיא לא יכולה להיות פולניה עם שיער שחור כי רוב הפולנים הם בלונדינים עם עיניים כחולות. אמרתי לה לצבוע את השיער אבל לא היה לה אומץ כי הייתה שחורה מדי.

בעל האחוזה היה מוכן לקחת אותי בתור רועה אווזים לחווה שלו אבל את אמי הוא לא היה מוכן להחביא ואני כמוכן לא רציתי להיפרד ממנה. אמא השיגה תמורת כסף או תמורת תה יבש, הפנייה לבלז'צה למחנה עבודה אבל לא רציתי כי כשהיינו עוברות מהפולני שהתאכסנו אצלו ביום, אל המורה להתעמלות בלילה, היינו הולכות בנפרד כדי לא למשוך תשומת לב מכל הגרמנים שהסתובבו ברחובות. פעם אחת שעברתי, העבירו קבוצת יהודים עם המדים המפוספסים וראיתי שסוחרים מישוהו שכנראה מת במהלך העבודה או שהרגו אותו ואני, שהייתי בת 13, הזדעזעתי מהמראה הזה ואמרתי לאימא שאני לא הולכת בשום אופן למחנה! אבל לא הייתה ברירה- לא היה לנו איפה להיות, אף אחד לא רצה להחזיק אותנו ובלובלין לא היה כבר אף יהודי. הגענו לבלז'צה עם הפניה מאותו מפקד מחוז (אחרת אי אפשר לעבור מעיר לעיר) והתחלנו שתינו לעבוד בבניית כבישים- בחורף ניקינו את הכביש מהשלג, בשני הצדדים של הכביש היו תעלות אז הוצאנו קוביות של שלג ובנינו מן חומה כזו כדי למנוע מהשלג לעלות על הכביש עם הרוח. נכנסו לשם בסתיו ובאמצע החורף הצלחתי לשכנע את אמי לברוח משם. גרמנים לא שמרו שם אלא רק משטרה יהודית- מקום בו שמרה משטרה יהודית, נחשב אצל הגרמנים לגטו.

יצאנו בשלג, בחורף, והגענו ליער לבית קטן של שומר יער, פולני מאוד עני. בארוחת בוקר אכלו שם תפוחי אדמה וכרום בלי לחם וחמימו את הבית בעזרת זרדים שאספו ביער. היה לו חדר ריק בו היו תנורים מחימר ואפו שם לחם, שילמנו לו כדי להתחבא בחדר הריק הזה. היה שם קר נורא, פחדנו נורא להיות ביער אישה וילדה, פחדנו מה יקרה אם ייגמר הכסף והפולני הזה ימסור אותנו לגרמנים והבנו שזה לא פיתרון. איפה שגרנו בעיירה בחודל, המשפחה הפולנית החביאה זוג יהודים שהגרמנים חיפשו אותם עוד לפני כל הגירושים כי הם היו מבריחים סחורות. המשפחה הפולנית עשתה קיר כפול שגבל בחדר שלנו שם החביאו זוג יהודים, אז החלטנו שאני אלך אליהם ואבקש שיחביאו אותנו. הלכתי לבד לחודל דרך היער, הגעתי למשפחה, שוחחתי עם בעלת הבית והיא אמרה לי שזוג היהודים ברחו מזמן וגם לקחו דברים שלהם ולכן היא לא מסכימה יותר להחביא יהודים, היא אמרה שהיא לא מוכנה להחזיק אותנו בעד שום הון בעולם. בלית ברירה, חזרתי לאימא. בדרך הלך אף אחד לא ראה אותי אבל בדרך חזר, פגשתי צעירים פולנים שהתחילו לשאול אותי מלא שאלות, אמרתי שאני רק קרובה משפחה של האדם שהתחבאנו אצלו ואני ואימא שלי שם. הם הבינו שאני יהודיה כנראה לפי הלבוש שלי- נעלתי מגפיים יפות שהיו שייכות לאבי והוא הסתובב איתן

ביערות. באותו יום הם באו לחפש אותנו, נכנסו לבעל הבית ושוחחו איתו. אני ואימי הצלחנו להתחבא מעל התנורים אבל כל ערב הם חזרו לחפש, כל הזמן טענו שיש פה יהודיות ולא הייתה לנו ברירה אלא לחזור לבלז'צה, למחנה.

ביום אחד, שוב לקחו גברים ובחורות צעירות, עמדנו כולנו על המגרש ומישהי שהייתה על יד אמי דיברה. הנאצי חשב שזו אימא שלי שמדברת אז הוא הוציא כדור וירה לעברה. הכדור עבר לה מתחת לבית השחי ושרט אותה. הפצע החל להזדהם. היה חור בגדר, דרכו הייתי עוברת לקנות לחם ולהביא לה משחה לחיטוי הפצע. נשארנו במחנה הזה עד 15 במאי 1943. יום אחד התעוררנו כשעוד היה חושך וראינו שאנחנו מוקפות באוקראינים, ניסו לשחד אחד מהם ולברוח. אימא סיפרה לי שהיא חלמה שבאו מלאכים ולקחו אותה לשמיים, היא אמרה לי שהיא חלמה שכיסו אותה שחורים. גם לפני שאבא שלי נרצח- אמי חלמה את המוות שלו.

נתנו לאוקראיני שני יהלומים, שרשרת זהב בשלושה גוונים- הוא לקח את הכל אבל לא נתן לנו לברוח. עמדנו על המגרש ולא ידענו מה יעשו איתנו. הסתבר לי אחר כך שאדם בשם פייקס ניהל את כל ההרג הזה. הוא היה מפקד מחנה בוזין, כ-30 קילומטר מלובלין, הכל באותו מחוז התרחש. אחר כך התברר לנו שהמחנה הזה כלל בית כנסת, בית מדרש וכמה בתים דו קומתיים של יהודים. נודע לנו שמצדו השני של בית הכנסת, שהיה די גבוה, לקחו גברים ואמרו להם לכרות קבר ענקי- אחד מאלה שכרו את הקבר היה בן דוד של בעלי שחי בגבעתיים). לאחר שכרו את הקבר, סגרו אותם בבית הכנסת. יודנראט ומשטרה יהודית לקחו חלק מהגברים, לקחו את השוטרים היהודים וגם בנות צעירות והעמיסו את כולם על משאית, לא ידענו לאן שלחו אותם.

עמדנו על המגרש בסביבות 500 נשים עם ילדים ונדרש מאיתנו להתפשט. כל הזמן שמענו יריות ואמרתי לאימא שאני מורידה רק את המעיל והמגפיים ולא את השמלה! בכל מקרה הרגו את אבא ואת כל היהודים ואני לא מוכנה להתפשט. רציתי גם שנלך ראשונות כדי שילא נצטרך לראות מה שקורה אבל אמא אמרה שנחכה עד הסוף. האוקראינים ירו בכל הנשים והילדים עם מכוונות ירייה והפייקס הזה בחר כל הזמן עשרה, אמר להם ללכת לצד השני ואז ירו בהם למוות. נשארנו על המגרש 30 ומשהו נשים, צעירות כבר לא היו, היו נשים בשנות ה-30 המוקדמות. אמי הייתה בת 40 וראיתי שהוא מתחיל להתמקד באלה שנשארו על המגרש- לקח אחת אחת מהנשים האחרונות ולא שלח אותן להרג ואז הבנתי שאלו, כנראה, נשארות בחיים. המשך לקחת עוד אחת ועוד אחת, מסתכל, מחפש את הכי צעירות.

ניגשתי אליו. לא יודעת מאיפה היה לי את האומץ לגשת אליו!! רציתי לחיות. אמרתי לו בגרמנית יפה שאני בת 16, יודעת לעבוד טוב ושייקח אותי לעבודה. אמרתי לו גם שיש לי אימא צעירה שעובדת אפילו יותר טוב ממני אבל הוא אמר שהוא לא צריך יותר. הוא שלח עם האוטו 82 בנות והיה צריך 18 נוספות כדי להשלים ל-100. אני הייתי הבחורה-18, בארץ אמרו לי שזה ח"י. כיוון שאמר לי שהוא לא צריך יותר, אמרתי לו שאני חוזרת לאימא שלי ואז האוקראיני שהיה לידי נתן לי מכה עם השוט בפנים. את אימא שלי הובילו להרג ואותי העמיסו על העגלה לבוזין...ככה נפרדתי מאימי.

הגעתי למחנה לבד, נשכבתי על הדרגש בצריף, לא אכלתי ולא שתיתי- הייתי המומה לגמרי. זה היה מחנה גדול עם נשים בשני הצריפים וגדר מסביב. אחר כך התברר לי שגם בעלי היה באותו מחנה, הוא היה מניצולי שינדלר, וגם גיסי, שעבד בתור חיט עבדו הגרמנים וגבר מאוד יפה, ראיתי במחנה. היה במחנה בית מלאכה בו עבדו גברים ונשים, חייטים ותופרות. הראשונים שהגיעו למחנה היו יהודים ששירתו בצבא הפולני ונפלו שבי לגרמנים ולהם היו תנאים טובים יותר משל היהודים. אחד מהם שהיה קצין בצבא הפולני היה נציג של כל אסירי מחנה. כשהגענו למחנה, דבר ראשון הכניסו אותנו למרחצאות ללא גזים ואיש האס אמר שמי שמחזיק בתכשיטים או זהב, שימסור לו. הוא עמד עם הכובע ואסף מכולם. לי כבר לא היה כלום, הגעתי אפילו יחפה. בהתחלה שלחו אותי לקלף תפוחי אדמה על יד המטבח. תפוחי האדמה היו בגודל אגוז והייתי צריכה לקלף דלי שלם כזה. היו איתי נשים נוספות ואני הכי צעירה מביניהן, שתיים מהן היו אפילו מבוגרות יותר מאמא שלי.

יום אחד בהיר ניגש אליי אחד הטבחים והביא לי סנדוויץ'. הייתי מאוד רעבה כי קיבלנו רק פרוסת לחם, מרק שהוא בעצם רק מים חמים ואפונה שזה תולעים, אבל לא רציתי לקחת ממנו את הסנדוויץ' כי היו בנות שמסרו את עצמן לטבחים או לאלה שעבדו במקומות יותר טובים בשביל קצת אוכל, ואני חששתי שהוא רוצה להתחיל איתי, חששתי שירצה לקיים יחסים איתי. שתי הנשים האחרות אמרו לי לקחת מה שהוא נותן ושהוא לא יתחיל אותי. ביום אחד באה האחראית על כל הנשים במחנה שהייתה יהודיה וקראה לי לבוא איתה. היא אמרה לי שיש ארבעה גברים העובדים בבית המרחץ ויש להם חדרון קטן וילדה שמנקה להם אבל הם לא מרוצים ממנה ושאני אלך אליהם. לא רציתי ללכת לשם, פחדתי מארבעה גברים, פחדתי מה יקרה לי כשיחזרו מבית המרחץ לחדרון שלהם. שתי המבוגרות האלו הבינו את הפחד שלי ואמרו לי לא לפחד כי לכל אחד מהגברים יש נערה משלהם והם לא ייגעו בי. אמרו לי "תלכי לשם, יש להם כסף ויהיה לך מה לאכול". לבסוף השתכנעתי והלכתי לשם, הם נתנו לי אוכל ואני נתתי גם לחברה שלי שלא היה לה מה לאכול.

על המחנה שמרו גם אוקראינים ולילה אחד אסרו עלינו לצאת לשירותים וסגרו לנו את הדלתות. ראינו שמסביב למחנה שומרים שלא נברח. אם מישהו ברח- הרגו עשרה במקום זה שברח. קצין האס אס, פייקס, רצה לתלות את סגן מפקד המחנה היהודי כיוון שברחו לו אנשים. הסגן התחנן בפניו "אני שירתי בצבא הגרמני במלחמת העולם הראשונה, בבקשה במקום לתלות אותי- תהרוג אותי עם כדור!" פייקס לא הסכים, תלה אותו וכולנו עמדנו במגרש מסדרים וראינו. שמעתי שאחרי המלחמה הפולנים תפסו אותו וסגרו אותו חשבון. הוא היה מעמיד את כולנו על מגרש המסדרים כל יום וספר: אחד, שניים, שלוש, ארבע ואת החמישי היה הורג. במקרים אחרים, הוביל אותם ליער ושם הרג אותם. בעלי סיפר לי שפעם אחת הוא הוציא יהודי שעמד בדיוק מלפניו בשורה והרג אותו.

באותו לילה שסגרו אותנו בצריפים התברר לנו שהרגו את כולם במיידיק וחיסלו את הגטו הקטן בלובלין וגם אותנו היו אמורים לחסל אלא שכנראה קיבלו פקודה שצריכים אותנו לעבודה. נשארנו כל כך מעטים מהמחנה הזה וחשוב לי שידעו את הסיפור

הזה. אחרי זה העבירו אותנו ל K.L - שם עבדו בשביל השריון הגרמני ואותי שלחו למכבסה. במכבסה היינו צריכים לכבס את האוברלים המלוכלכים של השריונאים הגרמנים. יום אחד, הביא קצין מחיל השריון את המדים שלו, שחורים עם חולצה תכלת, למכבסה. הוא ראה אותי ואמר לי שאכבס ואגהץ לו את החולצות. גיהצתי לו מאוד יפה וזה מצא חן בעיניו והוא נתן הוראה במכבסה שרק אני אטפל בחולצות שלו מעכשיו, זה היה התפקיד שלי. שם קיבלנו אוכל יותר טוב, היינו שם בערך עד מאי 1944 עד ששלחו אותנו למחנות אחרים.

חילקו אותנו לקבוצות: נשים לשתי קבוצות וגברים לשתי קבוצות. קבוצה אחת הלכה למיידנק, שם לא נותר אף יהודי- לפני שהגענו הם רצחו את כולם, וקבוצה שנייה לפואשוב ולויאליצה, מקום של מכרות מלח של פולנים ליד קרקוב. בשירותים פגשתי קרובת משפחה רחוקה של אבא שלי והיא הייתה מאותה עיירה כמו המפקדת שלנו. היא שמעה ממני שאותה הציבו בפואשוב ואותי במיידנק אז היא הלכה למפקדת היהודיה, התחננה לפני שישלחו אותי ולא ישלחו אותי למיידנק אלא לפואשוב. המפקדת אמרה שאין לה אפשרות לעשות זאת מכיוון שכבר מסרה את הרשימות לגרמנים. היא הלכה לפואשוב ולא נשארה בחיים ואני הגעתי למיידנק.

במיידנק היינו כ-70 נשים כי את הבנות הביאו מטרבניקי אחרי החיסול שם ולא הרבה גברים. היו שם גרמנים אנטי נאצים, צרפתים, הולנדים, בלגים ופולנים- כולם נוצרים שישבו שם בתור אסירים. חלק מהם ישבו על שוד אבל רובם היו אנטי נאצים. היו צריכים במיידנק כוח עבודה, אנשים שימיינו את המחסנים. את הבנות הם איחסנו בשני צריפים שנראו כאילו היו בית חולים כדי שאם יבואו מהצלב האדום, זה יראה כאילו זה בית חולים. אותי שלחו לעבוד בגן הירק של אנשי האס. אס ואחרות עבדו במחסנים, מיינו את הבגדים, כיבסו אותם ושלחו אותם לגרמניה. היינו 18 בחדר אחד על דרגשים של 4 קומות. מיידנק היה מחולק לחמישה מחנות כשבמחנה החמישי היו נכים סובייטים ללא ידיים ורגליים. בשני הצריפים על הדרגשים היה שק עם קש וקיבלנו שמיכות מהמחסנים. היה לנו מפקד, איש אס.אס שהיה סדיסט מדרגה ראשונה- כשהיינו יוצאות לעבודה בבוקר, היה בא לצריפים של הבנות ובודק אם נפל קש על הדרגשים ואז שפך את כל הקש על הרצפה והיינו צריכות לנקות שלא יהיה קש אחד. הוא בדק גם את השמשות של הדלתות לראות שאין טביעת אצבע. אם הייתה טביעת אצבע- היה עושה בלאגן. בכלל, הוא האשים אותנו לשוא בכל מיני דברים.

כשעברתי את השער למיידנק התפללתי שאצא דרך השער ולא דרך הארובה. עוד לא מלאו לי 15.

בפעם הראשונה שהובילו אותנו למקלחות, נורא פחדנו שייצאו לנו גזים במקום מקלחת כי ראינו את הקרימטוריום. כשיצאו מים- שמחנו נורא. ניתנה לי אפשרות להתרחץ פעם בשבוע ולהחליף בגדים. במטבח עבדו פולנים נוצרים שהביאו לנו אוכל יחסית טוב- המרק היה יותר סמיך, היו קצת גריסים, לפעמים היו להם מנות לחם מיותרות בהן היינו מתחלקות. עבדנו בגן הירק הזה 17 בנות ושמר עלינו איש אס. אס מבוגר. מפקד המחנה המטורף נסע לגרמניה לחופש וכנראה כבר שמע מה שקורה -שהבריטים פוצצו את גרמניה, הרוסים כבר חצו את הגבול לפולין והאמריקאים פלשו לנורמנדי ולצרפת. שמענו ריאות של התותחים והטנקים והבנו שהרוסים מתקרבים. אנשי האס אס המבוגרים היו כל כך בודדים שאפשר היה לשוחח איתם, היו כאלו שאפשר היה להחליף איתם מילה. שמענו את התותחים ושאלנו אותם: "מה יהיה איתנו? תהרגו אותנו?", אחד מהם אמר שלפי מה שהוא יודע, יש פקודה לא להרוג אותנו: "או שניקח אתכם איתנו או שנברח ונשאיר אתכם פה, כמעט בטוח שלא נהרוג אתכם". זה היה שבוע לפני שהרוסים הגיעו אבל לא הרוסים הם ששחררו אותנו.

אנא ספרי/ על קורותיך מתום המלחמה ועד עלייתך לארץ (השחרור וחזרתך הביתה, חיך אחרי המלחמה, העפלה/ עליה):

יום חמישי אחד, בסוף יולי 1944, המפקד של כל מיידנק נסע ללובלין עם האוטו הפתוח כשהוא מאוד בטוח בעצמו. בדרך, הפרטיזנים הפולנים הרגו אותו וביום שישי הכריחו אותנו לעשות זר פרחים ללוויה שלו. בשבת בצהריים הודיעו לנו שאנחנו יוצאים לדרך יחד עם כל הצוות של המיידנק. ביום שני באותו שבוע, לובלין השתחררה והרוסים נכנסו. היציאה הייתה מאוד דרמטית. הם הבינו שלא נצליח ללכת עם נעליים מעץ אז הלכנו לקחת מהמחסנים נעליים אחרות. יצאנו לדרך מהשער, כל אלף האסירים, כל אנשי האס אס והכלבים, אל הכביש. על הכביש עמדו טנקים גרמנים וברגע שיצאנו מהשער, מטוסים רוסים החלו להפציץ את הטנקים של הגרמנים. לנו, לפני היציאה, חילקו ז'קטים שלושת רבעי גם בפסים. כל אנשי האס אס פחדו על עצמם ופקדו עלינו לרדת לתעלה ליד הכביש, שם הם לקחו מאיתנו את הז'קטים ונפנפו איתם באוויר כדי שהטייסים הרוסים יראו שמובילים אסירים מהמחנה, יפסיקו להפציץ ובכך יצילו את הטנקים הגרמנים.

הרוסים ראו את אסירי המחנה, טסו למקום אחר והטנקים הגרמנים ניצלו יחד איתנו. לאחר עזיבת המטוסים, התחלנו ללכת דרך שדות כי דרך הכבישים אי אפשר היה ללכת. הגרמנים פחדו מהרוסים יותר מאשר האמריקאים. העם שנקם הכי הרבה בגרמנים היה העם הרוסי. התחיל לרדת גשם שוטף שלא פסק 24 שעות ואנחנו הלכנו 24 שעות בלי חמש דקות הפסקה ובלי מים. מי שלא הלך- ירו בו. הרגו שתי נשים: בחורה מבוגרת ואחת צעירה. ליקקנו את טיפות הגשם שירדו לנו על הפנים, ברגע שהנעליים שלי התמלאו מים, זרקתי אותם והלכתי יחפה- זה מה שהציל אותי. הלכנו אחרי קציר והקוצים דקרו ברגליים. ליהודים אמנם לא היה כוח לעזור לבנות אבל הבלגים סחבו אותן על הידיים כדי להציל אותם. אחרי 24 שעות הגענו ליד יער, למקום בו שרפו לבנים- מפעל לייצור לבנים, ועשינו עצירה בגלל החיילים כמובן ולא בגללנו. מפקד האס אס אמר לחיילים הגרמנים שלו שאם לא ילכו- הוא יירה בהם כמו ביהודים. היינו רטובים והם אמרו לבעל המפעל שידליק את התנורים כדי שיהיה חם. אנשי האס אס

התאכסנו למטה ואותנו העלו למעלה. כשהרגשנו כמה חם שם, חשבנו שעומדים לשרוף אותנו, לא ידענו מה יקרה, התייבשנו שם ונשארנו שם כל הלילה. למחרת, התחלנו לצעוד מחדש.

הגענו למחנה כאשר פינו משם כבר את כולם. עשינו עוד הפסקה, קיבלנו משהו לאכול עד שהגענו לנהר גדול שחוצה את פולין. הם הריצו אותנו בלי סוף והבינו שמצדו השני של הנהר, הרוסים כבר לא ירוצו בקצב מהר כי את רוב הגשרים פיצצו. לא זכור לי איך עברנו את הנהר שחוצה גם את קרקוב. אחרי שחצינו, העמיסו אותנו לרכבת והביאו אותנו לאושוויץ. הגענו לשם בלילה ולא ידעתי לאן אני מגיעה, על אושוויץ לא שמעתי, בכלל הייתה שם עיירה של פולנים. היה חושך, אמרו לנו לרדת מהקרונו, לא ידענו מה יקרה איתנו. המפקד שלנו פנה למפקד של אושוויץ ואמר שאנחנו אלו שהצלנו טנקים של גרמנים ושיכנסו לברקנאו לעבודה, כולנו בדיוק כמו שהגענו ושלא יהרגו אותנו.

לא קיצצו לנו את השערות כמו שהיו עושים באושוויץ, הכניסו אותנו למרחצאות בלי גזים ולצריפים. אחרית על הבלוק לקחה אותנו למקלחות על דעת עצמה ונתנה פקודה לגזוז את השיער, לא לגלח אבל לקצר. איך שהגענו עשו לנו מספרים ומי שעשה לנו את הקעקוע, אמר שאם עושים לנו מספרים- סימן שנישאר בחיים. אני זוכרת שזה כאב מאוד. באושוויץ עבדתי בריסוק אבנים על חצץ כדי לעשות שבילים או שסחבתי תפוחי אדמה מקרונונות בזמן שעמד שם קאפו והרביץ לי אם לא הייתי סוחבת. כאשר אני ועוד מישהי היינו בורחות לשירותים, הוא הרביץ לנו והוציא אותנו החוצה.

יום אחד באה מישהי ולקחה אותי ועוד כמה בנות ברגל לאיזה ביתן- בלוק 10, איפה שמנגלה היה עושה את הניסויים. למי שהיו פצעים, כינים, מי שהיה נראה לו רזה מדי היה הורג אותנו. כשהגענו לביתן אמרו לנו להתפשט, נשארתי שם יום שלם מהבוקר עד הערב וכבר התחלתי להבין איפה אני. היינו ערומות והתחילו לצלם אותנו: פנים, גולגולת, גוף, ידיים, רגליים. התברר שהוא עשה מחקר על הבדלים בין יהודים לילדי פולין/גרמניה וכו'. למזלנו, אותנו לא ניתחו ושלחו אותנו חזרה לצריף שלנו. מאוחר יותר נודע לנו שמנגלה לא היה נוכח כשהביאו אותנו לאושוויץ.

מאושוויץ שלחו אותנו לברגן בלזן, אכסנו אותנו באוהלים על השלג עם שמיכה דקה. אחר כך הביאו אותנו לצריפים. בברגן בלזן לא עבדנו וקיבלנו מים עם חתיכת צנן מבושל או ירק כמו שנותנים לפרות ופרוסה דקה של לחם ל-24 שעות. באיזשהו שלב ראיתי שכל אושוויץ מתחילה להתפנות לברגן בלזן כי הרוסים כבר התקרבו מאוד לאושוויץ. החלטתי שבמשלוח הראשון לעבודה בגרמניה- אני אלך בהתנדבות וכך עשיתי. ב-1 לינואר 1945 הגעתי למפעל חלקים לכנפי מטוסים, שם היו בלילות הפצצות והוציאו אותנו מהמפעל למרתף. היינו צריכים לעמוד בלילות בחורף, בכפור, במסדר שספרו אותנו טוב טוב שלא נברח. אמריקאים התקרבו לשם ואנשי האס.אס הובילו אותנו ברגל לצ'כוסלובקיה לטרזנשטאט.

בערב 8 למאי 1945 הגיעו אלינו סוף סוף הטנקים הרוסיים ושחררו אותנו. זה כבר סוף המלחמה וגרמניה חתמה על כניעה. אני לא רציתי לחזור לפולין כי ידעתי שאף אחד ממשפחתי לא נשאר בחיים. פניתי פעמיים למשרד הפנים הצ'כי כדי לקבל נתינות צ'כוסלובקית והם אמרו לי שהם לא מקבלים נתינים זרים. בחודש יוני, הרוסים שלחו אותנו ברכבת מאסר בחזרה לפולין, היות והיינו יהודי פולין. שם, בתחנת רכבת, הכרתי במקרה את בעלי. אחיו אמר לבעלי שהבריחה כבר פועלת בפולין ונתן לו כתובת בה אפשר לרכוש תעודה מזויפת שמראה כאילו אנחנו יהודים מיוון שחוזרים מאושוויץ ליוון. הבריחה מעבירה קבוצות קטנות לאיטליה מפולין דרך צ'כוסלובקיה-הונגריה-אוסטריה-איטליה-ומאיטליה מעבירים בספינות דייגים עלייה בלתי לגאלית לארץ ישראל. הממונה באיטליה על כל העניין הזה היה יצחק שדה, ראיתי אותו פעמיים. בדרך התעכבנו הרבה כי הבריטים עלו על זה וסגרו את הגבול בין אוסטריה לאיטליה באופן הרמטי ואז מי שהיה אחראי עלינו באוסטריה הסביר לנו שאי אפשר להעביר כבר קבוצות וצריך שנתארגן בינינו בקבוצות קטנות ונשתדל איכשהו לעבור.

התמזל מזלנו והיה איתנו מישהו שהיה עובד רכבת ברוסיה והוא שיחד עובד רכבת באוסטריה וסגר אותנו בקרון של רכבת מסע שנסעה לוונציה וכך עברנו את הגבול מאוסטריה לאיטליה. הגענו לתחנת רכבת קטנה וראינו חייל מהבריגדה שיום לפני זה שוחחנו איתו באוסטריה. הוא הביא עובד רכבת איטלקי, פתח את הקרון ולקח אותנו למחנה של הבריגדה, שם החזיקו אותנו שבועיים והעבירו אותנו למחנה פליטים בפבודה ומשם העבירו אותנו לרומא- מרומא לדרום איטליה, ממש לדרום בקצה של העקב (איטליה כמו מגף) שם היינו הרבה זמן ושם גם התחתנתי עם בעלי.

ניסינו לעלות ארצה מברינדיסי, עיר הנמל הקרובה למקום בו היינו, שם ראיתי פעם ראשונה את יצחק שדה שבא לראות מה קורה ולמזלנו הרע, ספינתנו עלתה על שרטון והיינו חייבים לברוח לפני שהבריטים יגיעו בבוקר לנמל. אחרי זה, העבירו אותנו לצפון איטליה ומשם הצלחנו לעלות בספינת דייגים עם מנוע, היינו 350 איש על הספינה הזו. המלחים היו איטלקים, רב החובל היה ישראלי. הבריטים תפסו אותנו עוד במים, הם טסו מעל הספינה.

הגענו לנמל חיפה בלילה, אמרו לנו לא להיות על הסיפון אבל לי היה מקום ששכבנו בו כמו כיסא נוח, מבוד, עם שתי מקלות ברזל- אחת בראש ואחת ברגליים. אני שכבתי בדיוק בפתח של הסיפון וראיתי מה שנעשה בחוץ ומכיוון שלמטה היה נורא מחניק אז צירפתי אליו גם את בעלי והצטופפנו. הגענו, נכנסנו לנמל חיפה וכבר ראיתי את הכרמל מואר. רב החובל הכריז שאנחנו חייבים להילחם בבריטים שנהיה שוויים את שם הספינה- פלמ"ח. לחמנו בבריטים, פצענו 42 מלחים, זרקנו עליהם אבנים מהספינה ואת הברזלים ששכבנו עליהם. זרקו עלינו גז מדמיע ואדם אחד שהיה איתנו התכופף קצת מהספינה כדי להרטיב את הממחטה שלו במים. הם חשבו שהוא מוריד מוקש וירו בו למוות. את אשתו הורידו בחיפה כדי להיפטר ממנה ואותנו העבירו לאונייה ענקית שהובילה אותנו לקפריסין. בקפריסין ישבנו חצי שנה באוהלים על שפת הים. הגענו לשם בערב יום כיפור. ירד גשם שוטף ושוטף את כל היתדות של האוהלים וכל האוהלים נפלו. אחרי חצי שנה, הבריטים לקחו חצי מכמות הסרטיפיקטים ליהודים בקפריסין כי כבר רצו להיפטר מאיתנו. העבירו אותנו חזרה לארץ למחנה עצורים בעתלית איפה שיש שם היום מוזיאון.

נא ספרי/י על חייר בארץ

(תחושותיך בעת עלייתך ארצה, פעילותך הציבורית או התרבותית, המשפחה שהקמת, המסר שברצונך להעביר לדורות הבאים):

יצאנו מעתלית בערב חג השבועות ב-1947. שלחו אותנו לבית עולים על יד חדרה. אני הייתי כבר חודש שמיני להיריון. כשקיבלתי צירי לידה, שלחו אותי עם אמבולנס לחיפה ללדת. ילדתי בת יום לפני יום הולדתי ה-18. חזרתי לבית העולים, בעלי התייעץ עם חברים והחלטנו שנלך לקריית הנביא. אני לא כל כך שמחתי מזה אבל אמרתי לבעלי שעכשיו עם תינוקת אני אבוא איתו לאן שתגיד. לא הייתי אחת שלוקחים אותה והולכת, אבל בגלל שהייתה לי תינוקת עשיתי זאת.

היינו שם 11 חודש ולי היה קשה עם כל הסדר בקיבוץ, היה אסור לי לקחת אותה לחדר שלי בצרף, הייתי צריכה לשקר שאני הולכת איתה לטייל ואז לקחתי אותה לחדרי ושיחקתי איתה. בראש השנה כשיש יומיים חג ועובדים בעבודות חיוניות, הלכתי לסדרן העבודה ואמרתי לו שאני רוצה חופש באותו יום שלבעלי יש חופש והוא ענה לי שהוא כבר עשה את סידור העבודה ולא יכול לשנות אותו. הודעתי לו שאני לא באה לעבודה ביום שלבעלי בחופש אז הוא תיקן את סידור העבודה. נמאס לי מכל הסדר הזה והחוקים והחלטנו שנעזוב את הקיבוץ, אבל זה כבר היה במלחמת השחרור והירדנים ירו עלינו ופצעו המון פלמ"חניקים. התינוקת נשלחה לגימנסיה הרצליה יחד עם כל הילדים מקריית הנביא, שלחתי את בעלי בכוח לרמת גן כי לגברים היה הרבה יותר קשה לצאת ואני הייתי אחרונה שיצאה משם. אמרתי לו שלא ידאג- אני אגיע אליו.

הייתי צריכה רישיון לעבור את המחסום בבאב אל ואד, ביקשתי רישיון ואמרתי להם שאני רוצה לעזוב אבל לא רצו לשחרר אותי. הם סחבו אותי עד היום האחרון של ההפוגה. ערב לפני סוף ההפוגה, הלכתי למזכירות ושאלתי מה עם הרישיון שבבילי אז הם אמרו "עוד לא החלטנו. לא הייתה עוד ישיבה" ותירוצים נוספים. הם אולי לא החליטו אבל אני כן- שלחתי דברים אישיים שהיו לי, לא נשאר בחדר שלי כלום ואם הם רוצים או לא, ידעתי שמחר אני עוזבת. ובאמת, עם שיירה אחרונה שנסעה לתל אביב להביא מזון, עזבתי את קריית הנביא. הגענו לאח של בעלי, להם היה חדר אחד עם מטבח ושירותים משותפים עם בעלת הבית. גיסי היה מגויס, בעלי אחר כך התגייס ואני נשארתי שם כמה שבועות. בעלי פנה לקצין הסעד והוא נתן לו חופשה לחודש שיוכל לעבוד בבניין ולהרוויח כמה גרושים. בקיבוץ לא נתנו לנו אגורה, אפילו את המיטה של הבת שלי בהלוואה הם לא רצו לתת לי. יצאתי עם הילדה על הידיים בלי כלום. גיסי היה בתותחנים על יד רמלה ומשם הביא לי מיטה לתינוקת. בעלי קיבל חודש חופש וקיבלנו חדר בכפר שלם ללא שום תנאים- בקיץ גם הברז בחצר לא תמיד עבד, שלא נדבר על הברז בבית...

אחרי שבעלי השתחרר מצה"ל נשארנו בכפר שלם חמש שנים. לא היה לנו ממה לקנות לחם. ביד אליהו גרנו חמש שנים, אני הראשונה שקיבלה פיצויים מגרמניה, בעלי לא רצה לקחת פיצויים מהגרמנים אבל לא הייתה ברירה כי הייתה לנו בת שצריך לדאוג לה. בשנת '60 קנינו את הדירה שאני חיה בה היום. עבדתי מעט מאוד. התחננתי לבעלי שאני גם רוצה לעבוד כשהבת שלי בגן אז הוא דאג לי שאעבוד בבית הספר בחלוקת ארוחות בשכונת התקווה אבל היות שזה היה מטעם העירייה הם התחילו לקחת מיסים לשנינו וזה בכלל לא השתלם. כעבור שנה חסכנו לנו כסף וקנינו מכונת כביסה חצי אוטומטית ומהכסף שנשאר מהפיצויים עשינו ארון קיר. רציתי לעבוד. כשהלכתי ללשכת עבודה הוא אמר הלוואי שלא תקבלי עבודה. הוא לא רצה שאני אעבוד ואמר שאפילו הכלב שלנו סובל כשאני יוצאת מהבית. עבדתי במכירת שמלות ובעל הבית היה מאוד אכזרי- בקיץ, בחום, לא נתן לנו ללכת לקיוסק ליד לשתות קצת מים אז עזבתי.

היה לי בעל נפלא, בתי התחננה צעירה- היא הכירה את בעלה כשהוא היה בן 16 והיא בת 14. שניהם שירתו בצה"ל והתחתנו אחרי השירות. הייתה חתונה מאוד יפה, עשינו הכל ביחד עם ההורים שלו. קנינו ביחד עם ההורים שלו דירה לזוג הצעיר שלושה חדרים בנתניה. בשנת 1968 נולדה לנו נכדה ראשונה, הייתי סבתא בת 39. לצערנו היא נולדה עם חמישה מומי לב קשים. הגענו אז לקרדיולוג הכי גדול בארץ והוא הסביר לנו שאין מקום בעולם שיכולים לתקן את המומים שלה. היא הייתה מטופלת בבית השומר, חיה 23 חודש ונפטרה ילדה יפהייה. בתקופה הזו הבת התחילה להיות חולה אבל בגלל שהיינו עסוקים בתינוקת אף אחד לא שם לב שהיא חולה, היא הייתה בהיריון עם הבן השני (שייבדל לחיים ארוכים) והיא לא הסכימה לעשות הפלה למרות שהייתה במצב קריטי. הרופאה סיפרה לי שהיא אמרה: "אני אמות אבל יהיה לי ילד" ולצערנו, כך היה- ביום הולדתה ה-24 ישבנו שבעה. הילד שלה נולד וזה הנכד שיש לי, גיל, ואשתו, מאיה, גם מקסימה. הנינים שלי יפתח בן 11, אהוד בן 9 ונעמה בת 4 ורבע עכשיו. בעלי נפטר בשנת 1995 מסרטן הריאות. החלטתי שלא יהיה לי בן זוג נוסף כי אהבתי את בעלי מאוד. זו הייתה אהבה ראשונה שלי, הכרתי אותו כשעוד לא מלאו לי 16. היה לי בעל באמת טוב ומסור. כבר שהייתי שומעת אותו במדרגות, הייתי פותחת את הדלת והיינו מתנשקים.

הנקמה שלי בגרמנים זה שאני משאירה דור אחר. הנכד שלי, גיל, סגן אלוף בחיל הים. עם הנין שלי יש לי קשר כל כך טוב כאילו אנחנו חברים. אני גאה מאוד במשפחתי, מאוד אוהבת אותם וחבל לי שאני רחוקים מאוד גיאוגרפית (הם גרים ליד כרמיאל ואני בדרום בתל אביב) אבל עדיין קרובים בלב.

ראיון: עדי לאלו

תל אביב, יולי 2013